

Bikol Buhi

Gikan sa Bikol Sentral na Wikipedia, an talingkas na ensiklopedya

An **Bikol Buhi** o **Buhi-non** (Bikol Buhi na tataramon: **Boinen** o **Boie'nen**)^[1](mga alternatibong apod: Bikol Buhi, Boînan, Buhi, Buhi'non, Buhi-non) sarô sa mga tataramon na Bikol na pigtataram sa banwaan nin Buhi, Camarines Sur. Igwa ini nin haros 73,600 na parataram kan 2009. Haros nakakaagid ini sa Rinconada Bikol. Inot ining iklinasipikar bilang suhay na tataramon ni Malcolm Mintz kan 1973 asin inuyonan sa pag-adal nin Jason Lobel kan 2009.

Kabali an Buhinon sa grupo nin mga tataramon sa Kadagaan na Bikol sagkod an Rinconada Bikol, Mt. Iriga Agta, Libon Bikol, West Albay Bikol asin Miraya Bikol.

Mga laog

Mga pagsaligsig asin klasipikasyon kan tataramon

Bilang sarong suhay na tataramon
Mga prominenteng parataram

Literatura

Bokabularyo

Toltolan

Mga panluwas na takod

Mga pagsaligsig asin klasipikasyon kan tataramon

Sa pagsaligsig ninda Barbara Anderson asin Frank Lynch kan 1956, an diyalekto na ginagamit sa Buhi, Camarines Sur asin sa Oas, Albay na igwa nin nadagdag na tanog na /ɣ/ (voiced velar fricative) klasipikado sa grupong **Interior Bikol** kaiba an duwa (2) pang diyalekto. Sa pag-adal na ini, igwa nin apat na mga tataramon na Bikol kabilang an Interior Bikol.^[2]

Nagluwas sa pag-adal ni Jon Epstein kan 1967 na kabilang sa **diyalektong Rinconada** an tataramon na ginagamit sa Buhi siring man an tataramon na ginagamit sa Bula, Baao, Iriga, Nabua asin Bato na anas yaon sa Camarines Sur mantang dai kabali sa pag-adal an Balatan asin mayong sinambit na sosogan an saiyang klasipikasyon. Alagad sa pagsaligsig ni Malcolm Mintz kan 1973 sa kaso asin semantikong panugpon sa mga

Bikol Buhi

Boinen o Boie'nen

Katutubo sa	Filipinas
Rehiyon	Rehiyon Bikol
Katutubong mga parataram	73,600 (2009)
Pamilya nin Tataramon	<div>Austronesyo<ul style="list-style-type: none"> Malayo-Polinesyo<ul style="list-style-type: none"> Borneo-Filipino<ul style="list-style-type: none"> Sentral Filipino<ul style="list-style-type: none"> Mga tataramon na Bikol<ul style="list-style-type: none"> Kadagaan na Bikol<ul style="list-style-type: none"> Bikol Buhi </div>

Sistema nin pagsurat	Latin (Baryanteng Filipino); <div>Nakasurat sa <i>Basahan</i> kan panahon</div>
-----------------------------	---

Opisyal na estado

Sa regulasyon kan	Komisyon sa Wikang Filipino <div>(Commission on the Filipino Language)</div>
--------------------------	--

Mga kodigo nin tataramon

ISO 639-3	ub1
------------------	-----

berbo, suhay an **tataramon na Buhi** sa tataramon na Rinconada dawà sa pagsaligsig na ini ninda Anderson sagkod Lynch (1956) asin Mintz (1973), kadiit an datos na ginamit asin sosog sana sa obserbasyon an pag-adal.

Sa urog na siyentipikong pag-aadal ni Curtis Daniel Mcfarland kan 1974, igwa nin kagsarong (11) klasipikasyon nin diyalekto sa rawis kan Bikol sagkod Catanduanes. Kabilang digdi bilang suhay na diyalekto an **diyalektong Buhi** asin diyalektong Rinconada na ibinali sa sarô sa apat na mga grupo, an **Inland Dialect**. Sa ginibong pagsaligsig, ikinumpara an mga diyalekto sa tanog asin mga relasyon kaini, tataramon asin pagbilog nin mga tataramon. Dai ibinali an mga banwaan na Tagalog an ginagamit sa Camarines Norte sagkod Camarines Sur asin an mga isla nin Masbate sagkod Ticao.^[3]

Siring man sa pagsaligsig ninda Jason William Lobel, Wilmer Joseph Tria asin Jose Maria Carpio kan 2000, kun sain naidugang pa an diyalektong Partido sa kagsarong (11) diyalekto na nainot nang iklinasipikar ni Mcfarland (1974), an **diyalektong Buhinon** kabilang sa grupong **Southern Coastal and Inland Bikol**. Kaiba sa grupong ini an lima (5) pang diyalektong Rinconada, Buhinon, Libon, West Miraya asin East Miraya.^[4]

Bilang sarong suhay na tataramon

Sosog sa pag-adal nin Jason Lobel, tinàwan kan Ethnologue nin identipikasyon na ISO 639-3 na "ubl" an **Buhinon Bikol** kan 2009. Igwa ining kasangling apod na Buhi Bikol asin Buhinon. Ginagamit ini kan 73,600 na parataram kan 2009 sa banwaan nin Buhi. Klasipikado ini sa **Inland Bikol** kabilang an mga tataramon na Rinconada Bikol, Libon Bikol, Mt. Iriga Agta, Libon Bikol, West Albay Bikol asin Miraya Bikol.

Sa ginibong pag-adal ni Dominga Portugal kan 2000, nakalikom siya nin 108 tataramon na Buhinon na magkaagid para sa 71 kahulogan kaiba an mga rapsak na tataramon.^[5] Kabali man an mga rapsak na tataramon sa pag-adal ni Jason Lobel kan 2005 sa *The Angry Register of the Bikol Languages of the Philippines* kun sain iklinasipikar kaini bilang **diyalekto** an Buhi Bikol kan **Southern Bikol** o haros siring sa *Interior Bikol*, *Inland Dialect* asin *Inland Bikol* na sakop.^{[6][7]} Kan 2009, idinokumento ninda Nilo Borromeo asin pag-iriba an 207 na tataramon sa Buhinon.^[8]

Bàgo kan mga ini, may nainot nang pag-adal si Yukihiro Yamada kan 1972 sa mga bokabularyo sa Buhi Bikol asin an librong *Boinen, Tao ag Sasabyen* ni Judith Noble-Claveria. An gibo ni Yamada, sarong Hapones, sosog sa bokabularyo ni Valerio Yaguel, sarong propyeng Buhinon siring ninda Portugal asin Claveria.^{[9][10]}

Mga prominenteng parataram

Monumentong "Nakabuhi," an ginikanan kan ngaran kan banwaan sosog sa uusipon

Paisi na nakasurat sa tataramon na Buhinon

Sakop kan tataramon na Buhi Bikol sa palibot kan Danaw nin Buhi

Duwa sa mga midbid na tao na nakakataram nin Buhinon iyo sinda Rez Cortez na sarong aktor sa pelikula asin si Victor Wood na sarong parakanta.

Literatura

Kan 2016, ipinublikar an *KAAYUPAN*, sarong surusadiring publikasyon ni Ryan Cuatrona na pagpalis sa tataramon na ini kan mga pabula ni Esopo. Ibinungsod an babasahon sa Better Living Through Xeroxography Naga kan Disyembre 10, 2016 sa Anthosia Cafe sa Syudad nin Naga.

Bokabularyo

Bikol Buhi	Bikol Sentral
ʔa 'ko	ako
ʔi 'ka	ika
ʔi 'ja	siya
ki 'ta	kita
si 'ra	sinda
ʔamwa 'di (literal na 'Ining ini (harani sa parataram)'; cf. [ʔa 'di])	ini
ʔamwa 'ʔa (literal na 'Uning uni (harani sa pinapadarahan)'; cf. [ʔa 'ʔan])	uni
di 'di	digdi; igdi
ʔad 'to (harayoon gikan sa parehas na parataram asin pinapadarahan)	duman
siʔi 'saj	siisay
ʔo 'no	ano
saʔ 'ri	sain
kinao 'no	nuarin
pao 'no	pa'no
ʔin 'diʔ	dai
ŋaʔ 'minm	gabos
mari 'gən^	dakol
na , ŋag , kapi 'ra	pira
ʔag 'baj	kadikit
ʔi 'ba	iba
ʔə 'sad^^	saro
do 'wa	duwa
to 'lo	tolo
ʔə 'pat	apat
li 'ma	lima
dakə 'ɣəʔ	dakula
ʔala 'baʔ	halaba
maʔi 'was	mahiwas
maiʔ 'bəg	mahi'bog
mabəʔ 'gat	magabat
sa 'daj	sadit
ʔaliʔ 'pot	hali'pot
	piot

pigi ' pit	
mani ' pis (kahibugan talaga; e.g. manipis na libro; manipis na buhok)	manipis
baba ' ji	babae
laya ' ki	lalaki
ta ' wo	tawo

- ^- intensefier; 'Napaka' pag igwang kaibang sarong pang-uri o pantipo; 'Kadakol' pag kaiba an sarong numero kan pangngaran.
- ^^ - naproprodusir kan parataram iyo an [ʔi ' sad]

Toltolan

1. *Bikol, Buhi'non*. Simons, Gary F. asin Charles D. Fennig (mga editor). 2017. Ethnologue: Languages of the World, Twentieth edition. Dallas, Texas: SIL International. Online version: <http://www.ethnologue.com>. Ginuno 2017-11-12
2. *Ang Wikang Rinconada sa Bikol* dai nin awtor gikan sa **Scribd** (pighugot 2014-04-19)
3. Mc Farland, Curtis Daniel *The dialects of the Bikol area* PhD dissertation, Yale University (1974)
4. Lobel, Jason William, Tria, Wilmer Joseph S., and Carpio, Jose Maria Z. *An satuyang tataramon / A Study of the Bikol Language* Naga City, Philippines: Lobel & Tria Partnership, Co.: Holy Rosary Minor Seminary (2000)
5. Portugal, Dominga L. J. *Buhi dialect (Bo'nen)* San Francisco: D. J. Portugal Publications (2000)
6. Lobel, Jason William. *The Angry Register of the Bikol Languages of the Philippines* University of Hawai'i (2005)
7. Hsiu-chuan Liao and Carl R. Galvez Rubino, eds. Current issues in Philippine linguistics and anthropology: Parangal kay Lawrence A. Reid. Manila: LSP and SIL. pp. 149-166 (2005)
8. Buhi'non (Bikol) Digital Wordlist Vol. 3, No. 2 (December 2009), pp. 213-225
9. Yamada, Yukihiro. *A Buhi Bikol vocabulary* Bulletin of the Faculty of Education, Kochi University, No. 24, Series I. Kochi: Faculty of Education, Kochi University (1972)
10. Claveria, Benjamin A. *Our Buhi Language The Claveria Heritage* (<http://buhiclaveria.tripod.com>) (pighugot 2014-04-19)

Mga panluwas na takod

- Our Buhi Language (<http://buhiclaveria.tripod.com/language.htm>) ni Benjamin A. Claveria
- A Buhi Bicol Vocabulary ni Yukihiro Yamada (<http://buhiclaveria.tripod.com/yamada>) sa websayt na The Claveria Heritage (<http://buhiclaveria.tripod.com>)
- Buhi Bikol (<http://www.ethnologue.com/language/ubl>) sa Ethnologue (<http://www.ethnologue.com>)
- Banwaang Mauyay (<https://www.facebook.com/groups/1403229279894975>) - sarong grupo nin parataram sa Buhi Bikol sa Facebook (<https://www.facebook.com>)
- Buhi, Banwaan Ko BANWAAN (<https://www.youtube.com/watch?v=YXqZB2J8oxk>) (tataramon asin musika ni Bides asin dugang na rap ni Reddzmack) - sarong kanta sa Youtube (<https://www.youtube.com>)
- Sarong klasikong kantang Buhinon (<https://www.youtube.com/watch?v=HjE3axlw2Mg>) sa sa Youtube (<https://www.youtube.com>)

[illegible]

		Ilianen • Sulnupang Bukidnon • Binukid • Higaonon • Kagayanen • Kamigin • Cotabato Manobo • Sarangani • Tagabawa
	Gorontalo-Mongondow	Bolango • Buol • Bintauna • Gorontalo • Kaidipang • Lolak • Suwawa • Mongondow • Ponosakan
Kalamian	Agutaynen • Calamian Tagbanwa	
Biliko	Bagobo • B'laan • T'boli • Tiruray	
Sangiriko	Sangir • Talaud • Bantik • Ratahan	
Minahasan	Tonsawang • Tontemboan • Tombulu • Tondano • Tonsea	
Dae maklasipikar	Umiray Dumaget • Ati	
	Manide-Inagta	Inagta Alabat • Manide
an † nagpapahiling nin extinct status • an ? nagpapahiling nin sigalot sa klasipikasyon		
<div> <div>H • O • L</div> <div>(https://bcl.wikipedia.org/w/index.php?title=Mga_tataramon_na_Filipinas&action=edit)</div> <div> Mga tataramon na Filipinas in Filipino in English</div> </div>		
Opisyal na mga tataramon	Filipino • Ingles	
Mga tataramon na Rehiyunal	Aklanon • Bikol • Cebuano • Chavacano • Hiligaynon • Ibanag • Ilokano • Ibatan • Kapampangan • Kinaray-a • Maguindanao • Maranao • Pangasinense • Sambal • Surigaonon • Tagalog • Tausug • Winaray • Yakan	
Katutubong mga tataramon (kan rehiyon)	<div>Luzon</div> <div> <div>Iloko</div> <div>Bolinao</div> <div>Atta • Balangao • Bontok • Ga'dang • Kalinga •</div> <div>Cordillera</div> <div>Kallahan • Kankanaey • Ibaloi • Ifugao • Isnag •</div> <div>Itneg • Itawis • Iwaak • Malaweg • Tuwali</div> <div>Arta • Atta • Cagayan Agta Sentral •</div> <div>Dinapigue Agta • Dupaningan Agta • Gaddang •</div> <div>Lambak nin Cagayan</div> <div>Ilongot • Isinai • Itbayat • Itawis • Kallahan •</div> <div>Karao • Malaweg • Nagtipunan Agta •</div> <div>Paranan Agta • Paranan • Yogad</div> <div>Abellen • Ambala • Antsi • Botolan •</div> <div>Katahawan na Luzon</div> <div>Casiguran Dumagat Agta • Indi • Kasiguranin •</div> <div>Mariveleño • Norteng Alta • Sur na Alta •</div> <div>Umiray Dumaget</div> <div>Calabarzon</div> <div>Inagta Alabat • Manide • Remontado Agta •</div> <div>Sur na Alta • Umiray Dumaget</div> <div>Metro Manila</div> <div>Hokaglish • Taglish</div> <div>Mimaropa</div> <div>Agutaynen • Alangan • Asi •</div> <div>Kalamian Tagbanwa • Sentral na Tagbanwa •</div> <div>Cuyonon • Iraya • Kagayanen • Molbog • Onhan</div> </div>	

	<ul style="list-style-type: none"> • Palawan Batak • Palawano • Ratagnon • Romblomanon • Tadyawan Albay Bikol • Inagta Partido • Manide • Masbateño • Bukid Iraya Agta • Pandan Bikol • Rinkonada Bikol • Sorsoganon • Sur Catanduanes Bikol
	<u>Visayas</u>
	<ul style="list-style-type: none"> Sulnupang Kabisayaan Ati • Caluyanon • Capiznon • Sulod Isla nin Negros (defunct) Ata • Karolanos • Magahat Katahawan na Kabisayaan Bantayanon • Eskayan • Porohanon Subangan na Kabisayaan Abaknon • Baybay • Kabalian
	<u>Mindanao</u>
	<ul style="list-style-type: none"> Tangway nin Zamboanga Subanon Bukid • Higaonon • Ilianen • Iranun • Kamigin • Matigsalug • Subanon • Sulnupang Bukidnon Norteng Mindanao Agusan • Ata Manobo • Butuanon • Higaonon • Kamayo • Mamanwa • Bagobo • B'laan • Dabawenyo • Kalagan • Mandaya • Mansaka • Obo • Sangir • Sarangani • Tagabawa Davao B'laan • Cotabato Manobo • Ilianen • Iranun • Obo • Tboli • Tiruray Soccsksargen Iranun • Pangutaran Sama • Sama Muslim Mindanao Arabe • Basque • Intsik (Hokkien) • Mandarin • Pranses • Aleman • Nipongo • Koreano • Malay (Indonesian) • Malaysian • Sindhi • Espanyol (Historiya) • Bietnames
Immigranteng mga tataramon	Pansinyal na Amerika • Pansinyal na Filipinas
Pansinyal na tataramon	Proto-Filipinas • Suanoy na Tagalog (lumang tagalog)
Historikal na mga tataramon	
<u>Mga tataramon na Bikol</u>	
Norteng Coastal	Bikol Sentral • Isarog Agta • Bukid Iraya Agta • Partido Bikol • Sur na Catanduanes Bikol
Sur na Coastal-Inland	Albay Bikol • Buhinon • Libon • Rinconada • Bukid Iriga Agta • Subangan na Miraya • Sulnupan na Miraya
Norteng Catanduanes	Pandan Bikol
Bisakol	Masbatenyo • Sur na Sorsogon (Gubat) • Sentral Sorsogon (Masbate)

H • O • L (https://bcl.wikipedia.org/w/index.php?title=Mga_tataramon_na_Bikol&action=edit)

Sarong saringsing an artikulong ini. Makakatabang ka sa Bikol Wikipedia sa [pagparambong](https://bcl.wikipedia.org/w/index.php?title=Bikol_Buhi&action=edit) (https://bcl.wikipedia.org/w/index.php?title=Bikol_Buhi&action=edit) kaining pahina.

Pinaghugot gikan sa "https://bcl.wikipedia.org/w/index.php?title=Bikol_Buhi&oldid=186685"

Huring pigliwat an pahinang ini kan 31 Desyembre 2019, alas 17:37.

An teksto makukua sa irarom kan [Creative Commons Attribution-ShareAlike License](#); tibaad igwa pang ibang patanid. Hilingon an [Terms of Use](#) para sa detalye.